

Ψαρά

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ Δ. ΜΠΑΣΠΟΥΡΑΝΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ANNA A. ΚΑΛΑΙΤΣΗ

Το λιμάνι των Ψαρών είναι ένα μικρό σύγχρονο λιμάνι. Σήμερα πραγματοποιούνται εργασίες επέκτασης που θα δώσουν νέες δυνατότητες στο νησί.

Μάταια προσπάθησαν οι τελευταίοι ιδιοκτήτες να απαλείψουν από τη λαμαρίνα την αρχική ονομασία του καραβιού. Το σημερινό «ΝΗΣΟΣ ΘΗΡΑ» φαίνεται καθαρά, πως κάποτε λεγόταν «ΝΗΣΟΣ ΚΥΘΗΡΑ». Τώρα, για ποιο λόγο προχειρόσβησαν το «ΚΥ», ώστε να μείνει μόνον το «ΘΗΡΑ», δεν το γνωρίζω. Όπως και να λέγεται πάντως, σημασία έχει, ότι το εν λόγω καράβι ανήκει στην παλιά εκείνη γενιά των μικρών, οχηματαγωγών, που σε τίποτε δεν θυμίζουν τα μεγάλα σημερινά. Την ώρα της επιβίβασης λοιπόν κάποιοι επιβάτες σχολιάζουν τον μικρό όγκο και την μεγάλη ηλικία του μεταφορικού τους μέσου, με αρκετή ανησυχία κιόλας. Στα μάτια τους φαντάζει επικίνδυνος ο ολοζώντανος γραίγος που μπουκάρει τουλάχιστον με 6 μποφόρ στο, υπό επέκταση, λιμάνι των Μεστών. Δεν συμμερίζομαι την ανησυχία τους. Ξέρω από προηγούμενες εμπειρίες, πως τούτα τα σκαριά με τους θαλασσοδαρμένους τους καπετάνιους, αν και κουνάνε λίγο παραπάνω στους πλαιϊνούς καιρούς, είναι αληθινοί γερόλυκοι της θάλασσας, που έχουν κερδίσει πολλές κόντρες με τα κύματα του Αιγαίου. Και τούτο εδώ, το ΝΗΣΟΣ <ΚΥ>ΘΗΡΑ, δεν μοιάζει να διαφέρει. Αποπλέει λοιπόν στις **09:40'**, αδιαφορώντας πλήρως για τα 6 και ίσως και περισσότερα, μποφόρ και στις **11:50'** ακριβώς μπαίνει στο λιμάνι των Ψαρών...

Πολλές φορές τα τελευταία χρόνια αγναντέψαμε από τα δυτικά ή τα βόρεια της Χίου τον όγκο των Ψαρών. Έναν όγκο καταμεσής στο Αιγαίο, άλλοτε βυθισμένο στην πρωινή καταχνιά κι άλλοτε στα πορφυρά χρώματα της δύσης. Μιας δύσης με αρχοντικό βύθισμα του ήλιου στα νότια του νησιού, θέαμα πολυφωτογραφημένο και δημοφιλέστατο για τους επισκέπτες, Έλληνες και ξένους, από το δυτικό άκρο του οικισμού των Αυγώνυμων. Όταν ο ορίζοντας είναι καθαρός, διαγράφονται αρκετές λεπτομέρειες των άγονων εδαφών, ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα, το πιο τραχύ και ορεινό.

Ήταν παλιά η επιθυμία μας για μια, έστω και σύντομη, γνωριμία με τα Ψαρά. Μα κάθε φορά, τα θέλητρα της Χίου ήταν τόσο πολλά κι ο διαθέσιμος χρόνος τόσο λιγοστός, ώστε η υλοποίηση της επιθυμίας αναβάλλετο συνεχώς. Ως το φετινό καλοκαίρι που αποφασίσαμε, ότι έφτασε επιτέλους η ώρα των Ψαρών...

Πανοραμική άποψη του οικισμού των Ψαρών. Επιβλητική και αγέρωχη δεσπόζει στην φωτογραφία η “Μαύρη Ράχη”.

Ευρύχωρο και ωραίο το λιμάνι του νησιού, είναι προστατευμένο καλά από τους περισσότερους καιρούς. Εδώ βρίσκουν καταφύγιο πολλές δεκάδες μικρά ψαροκαΐκα και βάρκες και, περιστασιακά, μερικά σκάφη αναψυχής. Δεν ήταν όμως πάντα έτσι. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα δεν είχαν λιμάνι τα Ψαρά. Η ναυπήγηση των πλοίων, που εξελίσσεται διαρκώς τόσο σε αριθμό όσο και σε μέγεθος σκαριών, καθιστούσε πλέον επιτακτική την ύπαρξη λιμανιού. Στον μυχό του ευρύτατου όρμου, μπροστά στον οικισμό, η ακτογραμμή σχηματίζει «μικράν αγκάλην». Εκεί λοιπόν αποφάσισαν οι κάτοικοι να φτιάξουν το λιμάνι. Στην ωραία έκδοση του Μορφωτικού Εξωραϊστικού Συλλόγου Ψαρών «Ο Κωνσταντίνος Κανάρης» ⁽¹⁾ διαβάζουμε χα-

ρακτηριστικά, ότι «*την εποχή εκείνη τα Ψαρά υπάγονταν διοικητικά στον Μουσελήμη της Χίου. Τον ζήτησαν λοιπόν και τους εδόθη μια παλιά σαπισμένη «γαλιότα» (κατ’ εξοχήν ψαριανό σκαρί, ελαφρύ, με τριγωνικά πανιά και 16 κουτιά) που, αφού την γέμισαν πέτρες, την βύθισαν για να κάνει χρήση λιμενοβοραχίονα.*»

Χρειάστηκε, ωστόσο, η οικονομική ενίσχυση του μεγάλου Ψαριανού και Εθνικού Ευεργέτη **Ιωάννη Βαρβάκη** για ν’ αρχίσει να κατασκευάζεται το λιμάνι στις αρχές του 1800, στην θέση όπου βρίσκεται σήμερα.

Και, όπως συμπληρώνει το έντυπο του Συλλόγου, «*Η ζωή στο νησί είναι δεμένη με το λιμάνι. Το πλοίο που φτάνει καθημερινά με τις προμήθειες, με τα νέα πρόσωπα που θα φέρει ή*

θα πάρει, με τις ανάγκες που θα εξυπηρετήσει, ζωντανεύει για λίγο και ταρακουνάει την ηρεμία και την καθημερινότητα του νησιού. Οι ταβέρνες, τα μαγαζάκια, τα γραφικά καφενεία, οι ψαράδες που ξεκινούν με τα καΐκια για την ψαριά, όλα είναι γύρω απ' αυτό. Η καθημερινή ανάσα του τόπου είναι το λιμάνι».

Περιδιαβαίνουμε την προκυμαία, με τα καφενεία, τις ταβέρνες και τα υπόλοιπα μαγαζιά. Δεν θα λέγαμε, ότι στα μέσα Ιουλίου ο τόπος υποφέρει από τουριστικό συνωστισμό. Κίνηση βέβαια υπάρχει, προέρχεται όμως κυρίως από τους ντόπιους ή τους Ψαριανούς, που επιστρέφουν το καλοκαίρι για τις διακοπές τους στο νησί. Η κατ' εξοχήν τουριστική κίνηση ξεκινάει στα Ψαρά γύρω από τις 20 του Ιούλη και τερματίζει κατά τα τέλη του Αυγούστου,

μόλις λίγο παραπάνω από έναν μήνα δηλαδή. Μά, και τότε ακόμη, δεν «βουλιάζει» το νησί. Τα Ψαρά ποτέ δεν υπήρξαν τυπικό δείγμα νησιωτικού προορισμού για κοσμική ζωή. Είναι περισσότερο τόπος για χαλάρωση και απόλαυση της θάλασσας, στις πολλές και καλές παραλίες του νησιού. Η ησυχία και η απλή ζωή, που θα εκτιμήσουν οι οικογένειες ιδιαίτερα, είναι τα κυριότερα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν το νησί. Άλλωστε η τουριστική του υποδομή είναι μικρή. Λίγες δεκάδες είναι όλα κιόλα τα διαθέσιμα κρεβάτια στα πέντε καταλύματα του μοναδικού οικισμού που υπάρχει στο νησί. Ειν' ένας οικισμός περιποιημένος και ευχάριστος, με ελαφρές κλίσεις και στενορρόμια και σπίτια χαμηλά, διώροφα το πολύ, κατασκευασμένα με σύγχρονη και απλή αρχι-

---

(1) "ΨΑΡΑ, του μπουρλότου και της ηρεμίας".

Τα “Σπιτάλια”, το παλιό λοιμοκαθακτήριο που σήμερα λειτουργεί ως χώρος εστίασης. Απομεινάρια της κατοίκησης πριν το 1824 μαρτυρούν την αρχιτεκτονική της παλιάς εποχής. (αριστερά)

τεκτονική γραμμή. Αυτή η γραμμή επικράτησε μετά την καταστροφή της πόλης το **1824** απ’ τους Τούρκους. Οι Ψαριανοί, βέβαια, άρχισαν γύρω στα 1860 να επιστρέφουν και ν’ ασχολούνται με την ανοικοδόμηση της πόλης. Τα παλιά, ωστόσο, αρχοντικά και καπετανόσπιτα αποτελούσαν ήδη παρελθόν. Ένα παρελθόν, την αρχιτεκτονική αίγλη του οποίου εξακολουθούν να μαρτυρούν, έστω και με τα ερείπιά τους, τα σπίτια των μπουρλοτιέρηδων **Αργύρη** και **Γιάνναρη** στην ακτή της περιοχής «Κάβος», ΒΑ του λιμανιού. Σώζεται επίσης το σπίτι του Ναύαρχου **Αποστόλη**. Λίγο μακρύτερα, στην εκπληκτική αμμουδιά των **Λαζαρέτων** και κυριολεκτικά πάνω στο νερό, σώζονται τα «**Σπιτάλια**» (από τη λέξη HOSPITAL, δηλαδή νοσοκομείο). Εδώ ήταν τα παλιά λοιμοκαθακτήρια, όπου μετά το ταξίδι τους έμεναν μερικές μέρες οι Ψαριανοί ή άλλοι επισκέπτες του νησιού, προκειμένου να εξακριβωθεί αν έφεραν κάποια μεταδοτι-

κή ασθένεια, που θα μπορούσε να μολύνει τον ντόπιο πληθυσμό.

Σήμερα τα Σπιτάλια είναι ένα μακρόστενο, πέτρινο κτίσμα με πέντε όμοιους συνεχόμενους χώρους με τζάκια και θολωτές σκεπές. Μετά από έξοχη ανάπλαση έχει αξιοποιηθεί ως ένας πολύ ιδιαίτερος χώρος εστίασης και καφέ, που χαρίζει στους πελάτες του την μοναδική αίσθηση της άμεσης παρουσίας του νερού.

Στο κέντρο περίπου του οικισμού ξεχωρίζει ο Ναός της **Μεταμόρφωσης του Σωτήρος**, ο Καθεδρικός Ναός του νησιού. Είναι χτισμένος πριν από το **1770** και, όπως αναφέρει ο Υποναύαρχος **Κων/νος Νικόδημος** το 1862 ⁽²⁾, ο ναός ήταν η μητρόπολη των Ψαρών, ενώ εδώ λειτουργήσαν και Ρώσοι ιερείς, όταν έπλευσαν ρωσικά πλοία στα Ψαρά κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1770.

Στα δυτικά ψηλώματα του οικισμού, αγναντεύοντας ανεμπόδιστα τα Αντίψαρα και την

(2) “ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΨΑΡΩΝ”.

Στην περιοχή “Κάβος” Β.Α. του λιμανιού σώζονται τα ερείπια των σπιτιών των μπουρλοτιέρηδων Αργύρη και Γιάνναρη.

Στα δυτικά ψηλώματα του οικισμού, αγναντεύοντας ανεμπόδιστα τα Αντίψαρα και την θάλασσα, κυριαρχεί ο Ναός του Αγ. Νικολάου, εντυπωσιακός και μεγαλόπρεπος, όπως πρέπει να είναι ο προστάτης των ναυτικών.

θάλασσα, κυριαρχεί ο Ναός του **Αγ. Νικολάου**, εντυπωσιακός και μεγαλόπρεπος, όπως πρέπει να είναι ο προστάτης των ναυτικών. Ας δανειστούμε μερικά γλαφυρά στοιχεία από το έντυπο του Συλλόγου των Ψαριανών: «Ο ναός του Αγ. Νικολάου άρχισε να κτίζεται από το 1785. Χρόνια της μαύρης σκλαβιάς αλλά και χρόνια που η ναυτιλία των Ψαρών άρχισε να αναπτύσσεται. Κουβαλούσαν οι Ψαριανοί τα μάραθα από τα Θυμιάνα της Χίου, από νησιά του Αιγαίου αλλά κι από πιο μακρινά: από τη Μασσαλία και τη Μάλτα! Κουβαλούσαν και οι Ψαριανές τα κεράσματα στους εργάτες μέσα στα πιο όμορφα πιάτα που είχαν στο νοικοκυριό τους. Κι όταν τελείωσε το χτίσιμο, τα πήραν οι εργάτες και τα εντείχισαν στο εξωτερικό του ναού και μένουν μέχρι

σήμερα μαρτυρία της ευλάβειας και της προσφοράς».

Εντυπωσιακές είναι και οι διαστάσεις του ναού. Μήκος 28 μέτρα και πλάτος 14, ενώ το ύψος φτάνει τα 24 μέτρα. Για τον φωτισμό του είχαν σχεδιαστεί 67 παράθυρα και 8 πόρτες. Σήμερα υπάρχουν αντίστοιχα 51 και 7. Και καταλήγει το έντυπο του Συλλόγου: «Τη χρονιά που γεννήθηκε ο Κανάρης (1793), ολοκληρώθηκε ο ναός. Καταστράφηκε το 1824 και ανακαινίστηκε το 1863, όταν μετά την καταστροφή οι Ψαριανοί άρχισαν να ξαναμαζεύονται στο νησί τους. Αξίζει ν’ ανεβεί κανείς τα 60 σκαλοπάτια και να επισκεφτεί την εκκλησιά που προσκύνησε ο Κανάρης, πριν ξεκινήσει για τα μεγάλα του κατορθώματα».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΑΚΗΣ

Εθνικός Ευεργέτης

Απέχει πολύ από την πραγματικότητα να ισχυριστούμε, ότι έχουμε πει τα πάντα για τα Ψαρά. Το άρθρο αυτό είναι περισσότερο μια περιηγητική ματιά σ' έναν τόπο αγωνιστών και ηρώων όπως ο **Κωνσταντίνος Κανάρης** και ο **Νικόλαος Αποστόλης**, ο **Δημήτρης** και **Αντώνης Βρατσάνος**, ο **Κων/νος Νικόδημος** και ο **Γεώργιος Καλαφάτης**, ο **Ιωάσαφ Νικολάρας**, ο **Δημήτρης Παπανικολής**, ο **Ανδρέας Σταματάρας** και τόσο άλλοι. Ψαριανός ήταν και ο Εθνικός Ευεργέτης **Ιωάννης Βαρβάκης**. Από το εξαιρετο κείμενο της **Μαίρης Μπελογιάννη** σταχυολογούμε κάποια στοιχεία της θυελλώδους του ζωής, εντελώς επιγραμματικά.

ΚΕΙΜΕΝΟ:
ΜΑΙΡΗ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ
- ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Γεννήθηκε στα Ψαρά το **1745**, γιος του караβοκύρη **Ανδρέα Λεοντή**. Τα μεγάλα φωτεινά μάτια κι ο ορμητικός του χαρακτήρας τον έκαναν να μοιάζει με τα βαρβάκια που πετούσαν ελεύθερα στον αιγαιοπελαγίτικο ουρανό, γι' αυτό και οι φίλοι του, του έδωσαν αυτό το παρωνύμιο που έμελλε να γίνει το επώνυμό του. Ως γνήσιος Ψαριανός καταπίσθηκε πολύ νωρίς με τη ναυτιλία. Στα δέκα του χρόνια γνώριζε να πυροβολεί με τουφέκι και πιστόλι, να χρησιμοποιεί κανόνι.

Καραβοκύρης 17 – 18 ετών πυρόληψε την τουρκική ναυαρχίδα στην **Ναυμαχία του Τσεσμέ**, κατά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του **1770**. Γι' αυτή του την πράξη τιμήθηκε από τον **Αλέξιο Ορλώφ** και από την **Αικατερίνη Β'**, Τσαρίνα πασών των Ρωσίων. Οι Τούρκοι όμως δεν του το συγχώρεσαν ποτέ. Φεύγει κυνηγημένος στην Οδησό και μετά στο Κίεβο, βαδίζει με τα πόδια 4.000 χιλιόμετρα ως την Αγία Πετρούπολη. Η Αικατερίνη θυμάται τον ριψοκίνδυνο αγωνιστή και του χαρίζει 10.000 ρούβλια και το δικαίωμα για αφορολόγητο εμπόριο ψαριών στην Κασπία Θάλασσα.

Ο Βαρβάκης στήνει μια κολοσσιαία επιχείρηση εμπορίας ψαριών όχι με δούλους όπως συνηθίζετο τότε, αλλά με τρεις χιλιάδες εργάτες μισθωτούς. Έτσι το 1776 αποκλήρυξε την δουλοπαροικία, ενενήντα χρόνια πριν την καταργήσει το ρωσικό κράτος με νόμο.

Στο Αστραχάν ο Βαρβάκης ανακάλυψε την εκλεπτυσμένη γεύση των χρυσόχρωμων αυγών του ξανθού οξύρυγχου, του **χαβιαριού**, και άρχισε να προμηθεύει τα δείπνα των πλουσίων και επισήμων. Έκανε πολλά και κοινωφελή έργα στην ευρύτερη περιοχή, εκκλησίες, γεφύρια, νοσοκομεία, σχολεία, Ανώτερη Ελληνική Σχολή στην Οδησό καθ' υπόδειξη του Καποδίστρια.

Τεράστια υπήρξε η προσφορά του για την Ελλάδα. Το 1818 έστειλε

στη Χίο ένα πλοίο με σιτάρι, ώστε τα έσοδα από την πώλησή του να χρησιμοποιηθούν για ανέγερση γυμνασίου στο νησί. Με χρήματα δικά του δημιουργήθηκε σχολείο και άρχισε στα Ψαρά η κατασκευή του λιμανιού. Με την κήρυξη της Επανάστασης στέλνει στον Υψηλάντη 100.000 ρούβλια και μετά από λίγο 1.000.000 ρούβλια για αγορά όπλων και εφοδίων.

Η καταστροφή των Ψαρών του Ιουνίου του 1824 τον βρίσκει στη Βιέννη. Συντετριμμένος από την είδηση βοηθάει τους συμπατριώτες του με τέσσερα καράβια εφόδια και ρούχα, δίνει χρήματα στους Τούρκους και εξαγοράζει αιχμαλώτους Ψαριανούς. Στο Ναύπλιο συνεχίζει τις προσφορές και δωρεές. Η προσωρινή κυβέρνηση τον ανακηρύσσει «**Μέγαν Ευεργέτη του Έθνους**». Οι εσωτερικές όμως διαμάχες τον πικραίνουν βαθύτατα. Αποφασίζει να επιστρέψει στη Ρωσία μέσω Ζακίνθου. Οι Άγγλοι, θεωρώντας τον ως πράκτορα των Ρώσων, τον έκλεισαν στο λοιμοκαθαρτήριο. Η κλονισμένη υγεία του δεν αντέχει. Έτσι, στις **12 Ιανουαρίου του 1825** ο Ιωάννης Βαρβάκης έφυγε για τη χώρα των Μακάρων. Στη διαθήκη που υπέγραψε δυο μέρες πριν απ' τον θάνατό του, κληροδότησε το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του για την οικοδόμηση ελληνικών διδασκτηρίων. Μετά από πολλές περιπέτειες ιδρύθηκε **μόλις το 1886, 60 χρόνια (!)** μετά τον θάνατό του, με βασιλικό διάταγμα το «**Βαρβάκειον Λύκειον**».

Όμως πέρα και από τα χρήματα και τα υλικά αγαθά, η πιο σπουδαία παρακαταθήκη που άφησε ο μεγάλος αυτός άνδρας στην ελληνική νεολαία είναι η ίδια του η ζωή, η σπουδαία προσωπικότητα και η καλλιέργεια της ψυχής, η φιλανθρωπία και ο ακέραιος χαρακτήρας του, η δίκαιη κρίση, η ριψοκίνδυνη και δραστήρια φύση του, η γενναιοδωρία και οι ευφρείς επιλογές και τέλος η γνήσια και ανυστερόβουλη αγάπη για την πατρίδα.

ΕΞΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΨΑΡΑ

Βόρεια του οικισμού παίρνουμε έναν ταιμεντοστρωμένο δρόμο, σε κάποια σημεία πολύ στενό. Είναι το κεντρικό οδικό δίκτυο που διασχίζει σ' όλο το μήκος του το νησί, από τα νότια ως τα βόρεια. Πρώτος προορισμός μας το Μοναστήρι της **Κοίμησης της Θεοτόκου**, στο βορειότερο άκρο των Ψαρών. Καθώς βγαίνουμε από τα σπίτια, δυο χρωματικοί τόνοι κυριαρχούν: οι αποχρώσεις του καφέ από το ξερό έδαφος και τους αγκαθωτούς θάμνους και το βαθύ γαλάζιο στην δυτική ακτογραμμή. Ένα μικρό αιολικό πάρκο προβάλλει στην κορυφή της «Βίγλας», ενός λόφου πάνω από τη θάλασσα. 9 είναι συνολικά οι ανεμογεννήτριες, απ' αυτές όμως μόνον οι 5 περιστρέφουν τα πτερύγιά τους στο φύσημα του μαΐστρου. Η μισή σχεδόν παραγωγικότητα του αιολικού πάρκου των Ψαρών πάει χαμένη.

Κάποια πανέμορφα μικρονήσια αναδύονται

πολύ κοντά στις αμμουδερές ακτές. Είναι οι νησιδούλες «**Νησόπουλα**», κοντά τους το νησάκι του **Αγ. Νικολάου**, γνωστότερο ως **Αη – Νικολάκης** και, λίγο βορειότερα το «**Δασκαλιό**». Όλα εξέχουν με μικρό ύψος από τα ρηχά νερά του μεγάλου όρμου του Αγ. Νικολάου. Κάποιοι αγροτικοί δρομίσκοι καταλήγουν στην εκτεταμένη ακτή «**Αρχοντίκι**». Αποφασίζουμε να επιστρέψουμε σ' αυτό τον γλυκύτατο τόπο, μόλις ολοκληρώσουμε την περιήγησή μας στο βόρειο τμήμα του νησιού.

Στα **8,3 χλμ.** από τον οικισμό ένας παράδρομος ανηφορίζει απότομα δεξιά. Πολύ γρήγορα μετατρέπεται σ' έναν χωματόδρομο, τόσο ανώμαλο από νεροφαγώματα και πέτρες, ώστε μόνον αυτοκίνητα 4x4 και μάλιστα σκληροτροχήλα, μπορούν να τον ανέβουν. Το «μενού» της διαδρομής μας, ωστόσο, δεν περιλαμβάνει μόνον νεροφαγώματα και πέτρες. Τα πρηνή του δρόμου, αν και κατάσπαρτα από θάμνους αγκαθωτούς, είναι έξοχα διακοσμημένα από τις ζωηρό-

Μικρά φιλόξενα κολπάκια σε όλη την δυτική ακτή των Ψαρών.

χρωμες μωβ τούφες του θυμαριού, που στο φύσημα του ανέμου γεμίζουν την ατμόσφαιρα με λεπτότατη ευωδιά. Είναι η πολύτιμη πρώτη ύλη για το θυμαρίσιο μέλι του νησιού, τόσο εκλεκτό αλλά και τόσο δυσεύρετο.

Μια άλλη έκπληξη της διαδρομής, προέρχεται από τους μοναδικούς κατοίκους αυτού του αγριότοπου. Είναι μερικά μεγάλωσα πρόβατα, με όψη αγριεμένη και τρίχωμα μακρύ, που φέρνει στο νου ανάκατα μαλλιά και γένεια ανταρτών. Στη θέα του αυτοκινήτου, τόσο σπάνιου στα λιμέρια τους, παύουν να μασουλάνε

νοκορφές – ορθώνονται παραδίπλα. Αφήνουμε το βλέμμα μας να περιπλανηθεί χαμηλά, στους χωματόδρομους που διαγράφονται πολύ ρεαλιστικά και καταλήγουν σε διάφορες, παραλιακές και μή, τοποθεσίες του νησιού. Όλο τον Α – ΝΑ ορίζοντα διαφεντεύει ο μακρότατος όγκος της Χίου, ενώ δυτικότερα προβάλλουν τα Αντίψαρα με πλούσιο ανάγλυφο και μια θεαματική αμμουδιά. Ο ήλιος, ωστόσο, μας χτυπάει ανελέητα, μας υποχρεώνει να εγκαταλείψουμε την γύμνια της κορυφής.

και αρχίζουν να καταρακλούν με ορμή, σαν κατσίκια, στα απότομα πρανή.

Μετά από 2,3 δύσκολα χιλιόμετρα καταλήγουμε στην κορυφή του Προφήτη Ηλία, που με υψόμετρο 531 μέτρων είναι το υψηλότερο σημείο του νησιού. Λιτό και γραφικό το εκκλησάκι της κορυφής περιβάλλεται από ψηλό μαντρότοιχο, που σχηματίζει μια λιλιπούτεια στάνη για προστασία των προβάτων από τους δυνατούς ανέμους, που σπάνια σταματούν εδώ. Κάποιες κεραιές – σύνθητες πια θέαμα σε βου-

Από την κορυφή του Προφήτη Ηλία και από υψόμετρο 531 μέτρων ατενίζουμε τα Αντίψαρα.

Το πιο διάσημο προϊόν των Ψαρών, που είναι το μέλι, οφείλει την εξαιρετη γεύση του στα πλούσια θυμάρια του νησιού. (αριστερά)

Η πολύ φιλική παραλία «Αρχοντίκι» σε στιγμές απόλυτης γαλήνης, μπροστά στον αρχαιολογικό χώρο των Ψαρών. Μια κατάδυση στα νερά της είναι μοναδική εμπειρία.

**Κάθε πρωινή ακτίνα του ήλιου φωτίζει όλο και περισσότερο το Μοναστήρι της Παναγίας. (πάνω)
Παιχνίδια φωτός χαρίζουν εικόνες μοναδικές στους επισκέπτες της Μονής.**

ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

10 χλμ. μετά τον οικισμό ο δρόμος τερματίζει μπροστά στο Μοναστήρι της Παναγίας, ιδιαίτερα αγαπητό στους Ψαριανούς. Όπως αναφέρει το έντυπο του Συλλόγου, «είναι τυχερός όποιος βρεθεί εδώ ένα δειλινό καλοκαιριού. Όλο το Αιγαίο μπροστά του! Βλέπει τη Σκύρο και μπορεί να διακρίνει και τ' Άγιο Όρος, αν ο καιρός είναι καλός. Παραδίπλα η Λέσβος και δεξιά η «Μέλαινα Άκρη της Χίου, το ιστορικό Μελανιός».

Δεν είναι με ακρίβεια γνωστή η ιστορία της Μονής. Πιστεύεται ότι χτίστηκε γύρω στα **1780**, στη θέση μικρότερης εκκλησούλας. Ο ρουμελιώτης αρχιτέκτονας ακολούθησε τον αγιορείτικο ρυθμό στο καθολικό, που είναι ναός σύνθετος τετρακλίσιος, σταυροειδής εγγεγραμμένος μετά τρούλου. Και στην περίπτωση της μονής οι Ψαριανοί χρησιμοποίησαν δομικά υλικά

που έφεραν από μακριά, όπως τις μαρμάρινες κολώνες που ξεφόρτωναν σε μια παραλία λίγο βορειότερα, που γι' αυτό το λόγο ονομάστηκε «Κολώνες».

Έξοχη η τοιχοποιία του καθολικού, αποτελείται αποκλειστικά από πελεκητές πέτρες που θα αποκαλυφθούν και στην τοιχοποιία των κελιών, μόλις απομακρυνθεί το άχαρο τοιμμένο που τις καλύπτει. Μαρμάρινο υπέρθυρο και εξάριτα λιθανάγλυφα κοσμούν εξωτερικά τον ναό. Ανάμεσά τους και ένας εκκλησιαστικός δικέφαλος αετός. Το πηγάδι στον αύλειο χώρο φέρει στο μαρμάρινο στόμιό του τα βαθειά ίχνη από την πολύχρονη χρήση του σχοινοῦ απ' τους μοναχούς. Το 1897 το μοναστήρι μετετράπη από ανδρικό σε γυναικείο, ενώ το 1981 απεβίωσε και ο τελευταίος μοναχός.

Στο εσωτερικό του ναού υπάρχει ωραίο πλακόστρωτο δάπεδο και διακοσμητικά μοτίβα στους τοίχους, πολύ καλές φορητές εικόνες και

**Μικρό περιβόλι σαν οάση στην παραλία «Φτελιό» απέναντι από τα Αντίψαρα. (πάνω)
Χαρακτηριστικός λιτός τύπος σπιτιού στην εξοχή.**

πολυέλαιοι παλιοί με κρύσταλλα Βενετίας. Στην βιβλιοθήκη της μονής σώζονται σπάνια χειρόγραφα και ιερατικά βιβλία τυπωμένα στην Βενετία και τη Μόσχα. Υπήρχε και μια εικόνα της Κοίμησης της Θεοτόκου με την υπογραφή του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, του περίφημου Ελ Γκρέκο. Για να την διασώσουν οι Ψαριανοί την μετέφεραν στη Σύρο, όπου υπάρχει σήμερα στον Ναό της Κοίμησης της πόλης.

Κάθε χρόνο, την νύχτα της 31^{ης} Ιουλίου προς την 1^η Αυγούστου, τηρείται ευλαβικά από τους Ψαριανούς ένα έθιμο εκκλησιακό. Ξεκινούν τα μεσάνυχτα πορεία από τον οικισμό προς τη μονή, διάρκειας τριών ωρών. Τα χαράματα διενεργείται αντίστροφα αυτή η πορεία μαζί με την εικόνα της Παναγίας, που μεταφέρεται στον Ναό της Μεταμόρφωσης στην πόλη. Η εικόνα παραμένει μέχρι τον εορτασμό της Μεταμόρφωσης στις 6 Αυγούστου και μετά επιστρέφει στη μονή, αφού προηγουμένως έχει γυρίσει και προσκυνηθεί σ' όλα τα σπήτια του οικισμού.

ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΕΞΟΧΕΣ

Επιστρέφουμε από το Μοναστήρι της Παναγίας κι αρχίζουμε να παρατηρούμε προσεκτικά τα τοπία του νησιού. Η αρχική εντύπωση – από το πλοίο ακόμη – για τα γυμνά εδάφη εξακολουθεί να ισχύει. Την ίδια γνώμη είχε και ενάμισι αιώνα πριν ο Υποναύαρχος Κων/νος Νικόδημος ⁽³⁾: «Η γη των Ψαρών, ξηρά ούσα και άγονος, δεν παράγει δημητριακούς καρπούς ούτε άλλα προϊόντα εκ των απολύτως αναγκαίων δια την διατροφή των κατοίκων. Τα προς ζωάρκειαν οι κάτοικοι, οιον σίτον, έλαιον, βούτυρον κλπ, τα πορίζονται αλλαχόθεν. Άγρια δέντρα και δάση δεν φύονται ούτε εις τα όρη ούτε εις τους λόφους. Συνκαί και άμπελοι υπάρχουν, εκάστη δε οικογένεια, κατασκευάζει τον οίνον της και ξηραίνει τα δια τον χειμώνα σύκα».

Για το μέλι και τα νερά αναφέρει ο Νικόδημος ότι, «τα όρη φύουσι εχινόποδας και θύμους

(3) «οπ. π.

Έξοχο τζάκι με πήλινη καπνοδόχο σώζεται κοντά στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής.

(θυμάρη). *Εκ των τελευταίων αι μέλισσαι παράγοσι μέλι, ολίγον μεν αλλ' εξαίρετον.*

Πηγαί ποσίμου ύδατος υπάρχουνι τινες, αναβρύνουσαι ύδωρ ολίγον και αύται εισιν μακράν της πόλεως. Η πόλις υδρευέται δια φρεάτων ύδατος αλμυρού και ποσίμου. Εκτός δε της πόλεως, εις τας εξοχάς υπάρχουνι φρέατα πολλά, τινά μεν ύδατος αλμυρού και τινά ποσίμου. Θηρία τετράποδα, οίον λύκοι, αλώπεκες και λοιπά δεν υπάρχουνι ούτε ερπετά».

Επιστρέφοντας από τη μονή, στρίβουμε σε τιμεντόδρομο δεξιά. Σε 800 μέτρα τερματίζουμε σε μικρή κοιλάδα με υποτυπώδεις αγροτικές εγκαταστάσεις και εκκλησάκια. Εδώ αγναντεύει τη θάλασσα το εξωκκλήσι του **Αγ. Ισίδωρου**, ένα από τα συνολικά **64** (!) του νησιού. Ο τιμεντόδρομος διακλαδίζεται και μετά από 150 περίπου μέτρα καταλήγει σε μι-

κή ρεματιά, καταπράσινη και κατάφυτη, που δεν μοιάζει καθόλου με τα γυμνά τοπία που περιγράφει ο Νικόδημος. Πανέμορφος τόπος, σκιερός και δροσερός με ελιές και συκιές, αμυγδαλιές, μουριές και καλαμιές, ολάνθιστες λυγαριές. Τον τόπο κοσμεί η εκκλησούλα της **Ζωοδόχου Πηγής**, μετόχι της Μονής, με θαυμάσια τοιχοποιία από πέτρα λαξευτή, αύλειο χώρο με ωραίο πλακόστρωτο, υπεραιωνόβια μουριά και χτιστό πηγάδι με αρκετό νερό. Η εσωτερική κόγχη του τρούλου και τμήματα των τοίχων είναι ζωγραφισμένα κυρίως με θέματα φυτικά. Δίπλα στην εκκλησούλα υπάρχει καλοφτιαγμένο κτίσμα, ενώ πολύ κοντά απομένουν τα ερειπωμένα κτίσματα των παλιών κελιών, απ' τα οποία απουσιάζουν οι σκεπές. Τα δάπεδα είναι χωμάτινα και σώζεται ένα ωραίο τζάκι με πήλινη καπνοδόχο. Λίγο πιο πάνω διακρίνουμε τα εξωκκλήσια της **Ανάληψης** και του **Αγ. Κωνσταντίνου**.

Βγαίνουμε και πάλι στον κεντρικό δρόμο και αμέσως στρίβουμε σε νέα διακλάδωση, που πάει παράλληλα με μια μεγάλη ρεματιά. Είναι κατάφυτη κι αυτή με πάμπολλα είδη θάμνων και δέντρων, ειδυλλιακή παρθένηση ανάμεσα στα μουντά καφετιά χρώματα των άγονων εδαφών της περιοχής. Νά κι ένα όμορφο φουρνάκι, μοναχικό πλάι στο δρόμο. Το μεγάλο περιφραγμένο κτήμα λίγο πιο κάτω έχει και περιβολάκι με ζαρζαβατικά και καταλήγει σε απόσταση 40 μέτρων απ' την ακτή. Είναι η παραλία «**Φτελιό**», με βότσαλα και άμμο, φουρτουνιασμένη τούτη την ώρα απ' τον γαρμπή.

Στην επόμενη διασταύρωση μια μεγάλη πινακίδα της Κ! Εφορίας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων μας πληροφορεί για τον αρχαιολογικό χώρο στην παραλία «**Αρχοντίκι**». Ειν' ένας εκτεταμένος και περιφραγμένος χώρος δεκάδων στρεμμάτων. Μας εντυπωσιάζουν αρχικά οι – μικρής κλίμακας – κτιριακές εγκαταστάσεις, απόλυτα εναρμονισμένες στο τοπίο της περιοχής. Ο περιβάλλον χώρος, προϊόν ειδικής μελέτης, είναι εξαιρετικά περιποιημένος και φυτεμένος με πάμπολλα άνθη και φυτά, που σ' ελάχιστα χρόνια θα δημιουργήσουν μια όαση στην συνολική γυμνή περιοχή.

Έχουμε την τύχη να συναντήσουμε και να ξεναγηθούμε από την Έφορο Αρχαιοτήτων **Όλγα Φιλανιώτου**, παρουσία και του Δημάρχου Ψαρών **Μανώλη Αγαπούση**. Είναι άλλο να

διαβάζει κανείς ακόμη και το πιο καλογραμμένο πληροφοριακό έντυπο και άλλο να ενημερώνεται στον αρχαιολογικό χώρο με τρόπο αυθεντικό από τους ειδικούς.

Θαυμάζουμε τις δεκάδες των άριστα διατηρημένων και συντηρημένων τάφων, όπου βρέθηκαν πλούσια περιρίσματα σε απόσταση ελάχιστων μέτρων από το κύμα. Πελώρια, εξαιρετικής κατασκευής πήλινα πιθάρια έχουν παραμείνει και αναδεικνύονται μέσα στους τάφους. Ένας ελικοειδής διάδρομος, στρωμένος με χαλικιάκι, διατρέχει τον χώρο, περνάει δίπλα από τις σημαντικότερες ανασκαφές και οδηγεί σε κιδίσια ξεκούρασης και περισυλλογής, που έχουν δημιουργηθεί σε στρατηγικά σημεία του χώρου. Εδώ μπορεί κανείς να χαλαρώσει απέναντι από τα απαράμιλλα σε γραφικότητα μικρονήσια, τα Νησόπουλα, τον Αη – Νικολάκη, το Δασκαλιό και, μακρύτερα ακόμη, τα πανέμορφα Αντίψαρα.

Ως «Ψυρή» αναφέρει ο Όμηρος στην Οδύσεια τα Ψαρά και αυτή είναι η πρώτη γνωστή αναφορά. Ο γεωγράφος Στράβων (67 π.Χ – 23 μ.Χ) ονομάζει «Ψύρα» το νησί, ενώ ο λε-

ξικογράφος Σουΐδας (1^{ος} αι. μ.Χ) λέει για τα «Ψύρα», ότι ήταν «ευτελής νήσος» κοντά στη Χίο. Δεν ήταν όμως καθόλου ευτελή τα ευρήματα που αντικρούσαμε, μετά την αναχώρησή μας απ' το νησί, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χίου, στο τμήμα Ψαρών. Εκεί θαυμάσαμε αμφορείς διαφόρων μεγεθών από τον 14^ο ως τον 12^ο αι. π.Χ, περιδέραια από υαλόμαζα, δαχτυλίδια από φαγεντιανή, χρυσά ελάσματα, περιδέραια με σφαιρικές και αμυγδαλόσχημες χάνδρες από σάρδιο, ασημένια συρμάτινα ελάσματα, ένα θαυμάσιο κωνικό ρυτό με ερυθρόχρωμη διακόσμηση, κοντά χάλκινα ξίφη και πάμπολλα ακόμη θαυμάσια ευρήματα.

Προχωρημένο απόγευμα πια, μετά από πολλές ώρες ζέστης και ήλιου, καταλήγουμε στην ακτή Λαζαρέτα, δίπλα στον οικισμό, κάτω ακριβώς από το Ναυτικό και Ιστορικό Μουσείο των Ψαρών. Είναι η απόλυτη οικογενειακή αμμουδιά, με άμμο λεπτή και σκληρή, ρηχή ως το γόνατο για τα πρώτα 50 μέτρα. Είναι αληθινό προνόμιο για ντόπιους και επισκέπτες η ύπαρξη της διαγέστατης αυτής θάλασσας, τόσο κοντά στον οικισμό.

Είναι επισκέψιμος πια ο αρχαιολογικός χώρος των Ψαρών, πάνω από την παραλία «Αρχοντίκι». Στο βάθος το νησάκι Δασκαλιό και πιο πίσω τα Αντίψαρα.

Φουρτουνιασμένη η παραλία «Φτελιό».

Όμορφο αμμουδερό κολπάκι λίγο έξω από τον οικισμό των Ψαρών.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ

Ημέρα μας ξεκινάει μ' έναν μικρό εκνευρισμό. Στο κατάλυμά μας, που περιλαμβάνει «επιπλωμένα διαμερίσματα», δεν προβλέπεται πρωινό. Σκεφτόμαστε λοιπόν να το δημιουργήσουμε εκ των ενόντων, με μια επίσκεψη στον φούρνο του νησιού. Ονειρευόμαστε διάφορες λιχουδιές, που κατά καιρούς έχουμε βρει σε φούρνους της περιφέρειας. Δυστυχώς, ο μοναδικός φούρνος του νησιού ειδικεύεται στην παρασκευή ενός τύπου ψωμιού, από εκείνα τα λευκά, άγευστα και λαστιχτά, που υποβαθμίζουν κάθε έννοια παραδοσιακού ψωμιού. Ας προσέξουν λίγο περισσότερο κάποιοι που ασχολούνται στα Ψαρά με την υπόθεση «τουρισμός». Το ιστορικό και τόσο ενδιαφέρον αυτό νησί δεν οφείλει να εισπράττει εξ αιτίας τους αργητικά σχόλια και δυσμενείς κριτικές.

Μετά την γνωριμία, έστω και σύντομη, με το βόρειο και δυτικό τμήμα του νησιού, ολοκληρώνουμε την περιήγησή μας με τις τσιμεντό-

στρωτες και χωμάτινες διακλαδώσεις στο κεντρικό και νότιο τμήμα των Ψαρών. Από τον οικισμό στρίβουμε τον πρώτο τοιμεντόδρομο δεξιά. Δύο περίπου χιλιόμετρα μετά καταλήγουμε στην εκτεταμένη παραλία **Λήμνος**, με βότσαλα και πέτρες. Πολλά τσιμεντένια μπλόκια, απ' αυτά που χρησιμοποιούνται στους λιμενοβραχίονες, είναι ανεξήγητα ριγμένα κατά μήκος της ακτής.

Επιστρέφουμε στα ηπειρωτικά. Οι στενοί χωματόδρομοι διασχίζουν αγροτικές εκτάσεις με μικρές κατοικίες, περιβολάκια, πολλά δέντρα και κυρίως συκιές. Υπάρχουν και αρκετές μουριές. Γράφει σχετικά ο **Δημήτριος Σπανός**⁽⁴⁾. «*Η σηροτροφία εις τα Ψαρά ήταν άλλοτε πολύ ανεπτυγμένη. Όλα τα φορέματα των ανδρών και γυναικών ήταν κατασκευασμένα από μετάξι που παρήγετο στο νησί. Τώρα απέμειναν μόνον οι μουριές, που μαρτυρούν την παλαιάν ακμήν της Ψαριανής σηροτροφίας*». Συναντάμε και μερικές αχλαδιές. Γράφει και πάλι ο Σπανός: «*παλαιότερα υπήρχαν πολλές αχλαδιές, εξ*

(4) «ΨΑΡΙΑΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ».

ου και η ονομασία Αχλαδόκαμπος. Προ πολλών ετών (στα τέλη του 19^{ου} αι.) υπήρχαν τόσο πολλά δέντρα, ώστε δεν ήτο δυνατόν να περάσει έφιππος κανείς από την περιοχή».

Πού και πού συναντάμε και μικρά αμπελάκια. Ο Σπανός θεωρεί το Ψαριανό κρασί εξαιρετικής ποιότητας γιατί παράγεται μόνον από σταφύλια «**φοκιανά**», τα οποία αφήνουν πρώτα να ωριμάσουν και έπειτα τα πατούν. Είναι κρασί εύοσμο και παχύ.

Παίρνουμε τις ανηφοριές πάνω από την κοιλάδα του Αχλαδόκαμπου. Μετά από αρκετά δύσκολα χιλιόμετρα ο δρόμος τερματίζει στο νοτιοανατολικότερο άκρο του νησιού. Εδώ, σε μια απότομη πλαγιά πάνω από το ακρωτήριο του **Αγ. Γεωργίου**, ορθώνεται ο υψηλός φάρος, που οικοδομήθηκε από την Γαλλική κυβέρνηση το **1908**. Κάτω στην ακτή σχηματίζεται ένας ωραίος καμπυλόσχημος όρμος με βότσαλα και πέτρες.

Στην επιστροφή επισκεπτόμαστε την Μικρή Μονή της **Παναγίας**, μετόχι της Κοίμησης Θεοτόκου. Πάνω από την αυλόθυρα υπάρχει επιγραφή δυσανάγνωστη και πιο πάνω η χρονολογία **1783**. Στο εσωτερικό του μαντρότοιχου αποκαλύπτεται η πετρόχτιστη εκκλησία με βαρειά τοιχοποιία που υποστηρίζεται από πολλά σιδερένια «κλειδιά». Το μαρμάρινο υπέρθυρο είναι διακοσμημένο με δυο ανάγλυφα κυπαρίσσια, πάνω από την ημερομηνία **10 Ιουνίου 1785**. Στον μικρό πλακόστρωτο αύλειο χώρο υπάρχει ένα πηγάδι με νερό, ενώ παραδίπλα ένα περιβολάκι με μικροσκοπικά ώριμα ντοματίνια. Καθόμαστε αρκετή ώρα στη σκιά. Είναι πολύ όμορφα να μας δροσίζει το αεράκι.

ΣΤΗ «ΜΑΥΡΗ ΡΑΧΗ»

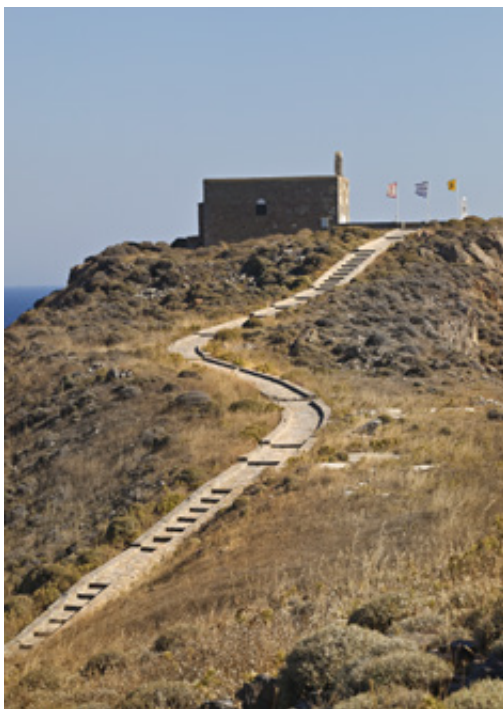
Η νύχτα μάς βρίσκει στους πρόποδες του Παλαιόκαστρου, του κάβου που περικλείει το λιμάνι από την δυτική του πλευρά. Εδώ βρίσκεται η θρυλική «**Μαύρη Ράχη**», που έμεινε στην ιστορία μετά την πυρπόληση της πυριτιδαποθήκης την **Κυριακή στις 22 Ιούνη του 1824**. Ήταν τότε, που ο **Δημήτρης Βρατσάνος**, Πρόεδρος της Βουλής των Ψαρών, έδωσε εντολή στον γιο του **Αντώνη Βρατσάνο** να βάλει φωτιά στο μπαρούτι για να μην πέσουν οι 120 υπερασπιστές Έλληνες στα χέρια των πολυπληθέστερων Τούρκων. Την τελευταία Κυριακή του Ιούνη κάθε χρόνου τιμάται από όλους τους Ψαριανούς, με την επίσημη εκπροσώπηση και της πολι-

τείας, η μνήμη του **Ολοκαυτώματος των Ψαρών**.

Ως ελάχιστο φόρο τιμής σ' εκείνους τους ανυπερβλητούς ήρωες, ανηφορίζουμε τον εξαιρετικό λιθόστρωτο πεζόδρομο, που με 150 περίπου άνετα σκαλοπάτια μας οδηγεί σ' ένα 10' στην κορυφή. Μας καλωσορίζει το δισυπόστατο εκκλησάκι του **Αγ. Ιωάννου του Προδρόμου** και της **Αγίας Άννας**, χτισμένο το **1849**. Μπροστά του κυματίζουν τρεις σημαίες, η Ελληνική, η Βυζαντινή και η θρυλική Σημαία των Ψαριανών. Καθώς πέφτει η νύχτα, βάφεται κόκκινος ο ορίζοντας πίσω από τ' Αντίψαρα. Στο Ν άκρο της πλακόστρωτης πλατειούλας ένα λιτό μνημείο αναγράφει: «**Εις μνήμην των αθανάτων ηρώων του Ολοκαυτώματος της Μαύρης Ράχης**».

Στους πρόποδες της Μαύρης Ράχης και λίγο βορειότερα εκτείνεται ο Κάτω Γιαλός, μια βοτσαλωτή παραλία, ορθάνοιχτη στους δυτικούς καιρούς. Εδώ βρίσκεται το «**Ηλιοβασίλεμα**», μια ταβερνούλα με τα τραπέζια της μερικά μέτρα από το κύμα. Φυσάει με αρκετή ένταση ο μαϊστρός κι είναι δροσερός, αυτό όμως δεν μας εμποδίζει να πιάσουμε ένα τραπέζακι, «πρώτο

Εξαιρετικό λιθόστρωτο μας οδηγεί στην κορυφή της «Μαύρης Ράχης».

Απόλαυση η ανάβαση στην «Μαύρη Ράχη» τις ώρες του ηλιοβασιλέματος.

στο κύμα». Μια κυρία, πολύ συμπαθητική, μας πλησιάζει απ' την ταβέρνα.

-*Πρώτη φορά στα Ψαρά;*

-*Ναι, μόλις κατεβήκαμε από τη Μαύρη Ράχη, το σύμβολο του νησιού.*

Ρίχνει ψηλά μια ματιά: -*Ο πρόγονός μου, ο Αντώνης Βρατσάνος, ανατίναξε εκεί πάνω το μαπαρούτι. Και 88 χρόνια μετά, ένας άλλος Βρατσάνος, Αντώνης κι αυτός, κυβερνήτης του αντιτορπιλικού «ΙΕΡΑΞ», απελευθέρωσε τα Ψαρά. Ήταν 21^η Οκτώβρη του 1912.*

Μένω κατάπληκτος από όσα ακούω.

-*Πώς είναι το όνομά σας;*

-Γαρυφαλλιά Βρατσάνου, μου απαντάει.

Έρχεται ο άντρας της ο Χρήστος. Μας φέρνει τσίπουρο, με φρεσκοτάτες κουτσουμούρες και άλλα θαλασινά. Έρχεται στη συντροφιά και ο Μανώλης Αγαπούσης, ο Δήμαρχος Ψαρών. Τσουγκρίζουμε τα ποτήρια μας και αγναντεύουμε τη Μαύρη Ράχη. Μιλάμε για το ιστορικό του Ολοκαυτώματος, το ηρωικό παρελθόν του τόπου, την αυτοθυσία των Ψαριανών. Ύστερα ερχόμαστε και στις μέρες μας. Στα γνωστά και χιλιοειπωμένα προβλήματα της Ελληνικής περιφέρειας, των μικρών νησιών. Που θα μπο-

ρούσαν να ήταν μικροί περιηγητικοί παράδεισοι. Αλλά δυστυχώς παραμένουν στην μετριότητα και μιζέρια.

Καλύτερα να συνεχίσουμε να μιλάμε για το παρελθόν. Μας κάνει να αισθανόμαστε καλύτερα.

Ευχαριστούμε:

Τον Δήμαρχο Ψαρών **Μανώλη Αγαπούση**, την Γραμματέα του Μορφωτικού Συλλόγου **Λέσποινα Φρατζέσκου**, την **Γαρυφαλλιά Βρατσάνου** και τον σύζυγό της **Χρήστο**.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Υποναύαρχου Κων/νου Νικοδήμου, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΨΑΡΩΝ», Αθήνα 1862 (επανέκδοση από το βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία).

-Δημητρίου Σπανού, «ΨΑΡΙΑΝΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ», ΑΘΗΝΑΙ 1967.

-Δημητρίου Σπανού, «ΨΑΡΙΑΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ» ΑΘΗΝΑΙ 1962.

-Μορφωτικού Εξωραϊστικού Συλλόγου Ψαρών, «ΨΑΡΑ, του μπουρλότου και της ηρεμίας», εκδ. ΔΗΜΟΥ ΨΑΡΩΝ, ΧΙΟΣ 2006.

i πληροφορίες

Χάρτης Ψαρών 1:50.000 των εκδόσεων ΑΝΑΒΑΣΗ

ΚΩΔΙΚΟΣ ΚΛΗΣΗΣ: 22740

ΡΕΣΤΑΛΙΑ: 61201

ΨΑΡΑ: 61180

ΔΗΜΟΣ ΨΑΡΩΝ: 61101

ΛΙΜΕΝΑΡΧΕΙΟ: 61336

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΤΑΞΙΔΙΩΝ: 61159

ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Έξοχο – αλλά λιγοστό – θυμαρίσιο μέλι.
Κρασί από «φακιανό». Ντόπιο πρόβιο τυρί, ψάρια και αστακοί.

ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ:

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ ANNA: 61178

ΚΑΒΟΣ: 61140

ΚΟΥΤΣΟΔΟΝΤΗΣ ΑΝΑΣΤ.: 61209